

Magyar Copperfield

A Teleki tér 9. udvarán főleg az asszonyok énekeltek. De azok nagyon tudtak.

Kivitték a teknőt az ajtajuk elé, én meg leülhettem a küszöbükre hallgatni, hogyan súrolják, emelgetik, csorgatják ütemre a fényes lepedőket, hajlonganak dalolás közben. Közülük is Horváth néninek volt a legszebb hangja, cigány volt, az udvar végében lakott, szemközt Sas bácsiékkal. A fiát Kálmánnak hívták, és gyakran járt mosatni az anyjához. Kálmán alig valamivel volt magasabb akkori gyerekmagamnál, oly nagy púpot viselt a hátán. Óriási fejével cigarettázott. Ezüst fogakból füstölt, úgy ült mellettem vigyorogva. Mintha nem lett volna nyaka neki, a bodros koponyája a mellébe fészkelte magát. Sípolvá vett levegőt, magázta Horváth nénit, és állítólag sok pénzt keresett mint zenész a borraivalókból, ugyanis a Nemzeti étteremben hegedült éjszakánként.

Szerettem vele együtt nézni, hogyan mos, azután meg vasal az anyja az udvaron. Olyankor ők ketten kihozták a konyhaasztalt, pokrócot tettek rá, majd Horváth néni egyik kezét csípőjére helyezte, és a másikkal elkezdte oldalra dőlve lengetni a nagy és nehéz faszenes vasalót, hogy az tüzesedjen. És ennek a lóbálásnak az ütemére rögtön dalra is fakadt. Városi slágereket énekelt, közöttük világszámokat, ahogyan a többi udvarbeli asszony, de még önáluk is különbül. Talán Kálmán, a fia is azért járt olyan sűrűn, hogy élvezze az anyjának a hangját, ami önmagában nem is lett volna olyan hatalmas mutatvány – mert már kikezdte a nikotin, ugyanis Horváth néni szintén akkora bagós volt, hogy még vasalás közben is fél kezével cigarettázott, miközben a súlyos vasat a lepedőkön, ingeken, nadrágokon hosszában-keresztben tologatta –, ha az ő hangjában nincs valami búgó és szárnyas erő, amitől az ember, aki hallgatta, még önmagáról is megfeledkezett, nem csak arról, hogy egy kopár udvarban vasalató öregasszonyt lát.

Emlékszem, hogy mondogatta is neki Kálmán: „Csinálja csak, nem gondolom ingyen.” Mert fizetett az anyjának, hogy az mosson és vasaljon órá, de én tudtam, láttam azon az ezüsfogú muzsikuson, hogy igazából az anyja énekléséért van annyira oda. Elege lehetett neki a jól fizető éttermi részekéből, akik bankókat szórtak a Nemzeti étteremben a saját gajdolásaikért. Rendelt is nótát Kálmán. „Most az enyémet” – mondta Horváth néninek. Ő meg akkor az udvar szűk egére emelte az arcát, és a hosszú magánhangzókat elnyújtva kezdte azt a slágert búgni, hogy „Te vagy a fé-é-ény az é-é-éjszakában, te vagy a nyá-á-ár, ha hull a hó-ó-ó.” Az volt a fiának a nótája.

Kálmánka pedig a nagy, megsárgult szemét törölgetve magyarázta nekem: „ez engem mindig szíven üt”. És nem tudom, hogy miért, talán mert ezt mondta Kálmánka, én olyannyira felfigyeltem erre a megkopott és kegyetlenül érzélgős, régesrégii dalra, hogy én is szívre vettem. „Szélben pálmalevél, szívemben te vagy a vé-é-ér” – énekelte Horváth néni, mire én láttam is kardalakú leveleket, amint habverőként fel-

kavarják egy óriás szívben a vért, és az egyre sűrűbb lesz, mint mély tányérban a cukros tojássárgája a háziasszonyok fakanalas keze alatt. „Maga, anyám, úgy tud búgni pont, mint a Karády” – mondta neki Kálmánka elismerően, én meg egyetértettem vele, bár valószínűleg életemben először hallottam azt a nevet, hogy Karády.

„Szívemben te vagy a vér, imádlak” – énekelt Horváth néni, és tudtam, mit jelent a szó, hogy imádni. Egyfelől azt, hogy Róza nagyanyám – az a „lepcsés kurva”, ahogyan a férje nevezte részegen egyszer – lecsukott szemmel, némán mozgó szájjal beszél a Másvilág Urához, veti a keresztet, meg azt is, hogy a szeretetnél erősebben rajong az ember valakiért. Például amikor az udvarbeli nők az ölükben tartva csókolgattak, ölelgettek, akkor szokták volt mondani, hogy nem szeretnek, hanem *imádnak* engem. „Imádlak, te kis büdös kölyök, hogy ennélek meg.” És egyszer belőlem is előtört ez a szó, amikor Maczákne Rózsika karjai között voltam. A melléhez szorított és én a nyakát csókolgattam. Ma is látom magam előtt az akkori bőrét a nyakán. Telve volt apró pörsenésekkel, mégis langymeleg volt és olyannyira vonzó, hogy a sokadik apró puszi közben nekem is azt kellett mondanom Maczákne Rózsikának, hogy „Rózsika, én téged nem szeretlek, én téged imádlak.” És akkor ő rögtön leszakított a nyakáról, eltartott a levegőbe engem, és nagykomolyan a szemembe nézve rámszólt: „Imádni csak Istent szabad, aki embert imád, az bűn.” És számomra felejtethetetlen lett Maczákne Rózsikának ez az egycsapásra való színeváltozása. Megrémitett. Viszont a *Te vagy a fény az éjszakában* kezdetű sláger merészen vitába szállt Maczákne Rózsikával, mivel nem csak azt merte kimondani, hogy „szívemben te vagy a vér, imádlak”, hanem egészen odáig elment, hogy a végén, az utolsó kihívó szavaival a szerelmi lázában már Istent sem volt hajlandó tekintetbe venni, mivel úgy fejeződött be a sláger, hogy „Ha van bűn, te vagy benne a jó.”

És nem csak Horváth néni dalolta ezt a slágert az udvarban. Oly sokfelől hallottam, hogy máig megjegyeztem a szövegét. Mert például mi az a kételkedő és nagyképű feltételezés, hogy „ha van bűn”? Már maga a büntetés bizonyítja, hogy igenis van bűn. Elvárásolt engem az a sláger a maga engedetlenségével, hiába ijesztett rám Maczákne Rózsika.

Ráadásul Winkler néni is egyre csak a *Te vagy a fény az éjszakában* énekelgette, úgy várta a halálát. Őneki nyitva volt az ajtaja, kihallatszott az udvarra, ahogyan énekel. Nem volt erős a hangja, mégis követni tudtam a már ismerős szöveget. Ült az ágyában két párnával a háta mögött egész nap Winkler néni, az ajtaja mellett zománcos tábla a falon, ráírva, hogy HÁZMESTER, ő meg énekelgetett. Maczákne meg Karolinka is ápolni meg tisztába tenni jártak át hozzá, ők mondták nekem, hogy szegényke a halálán van, tehát ő már a közelítő Istennek dalolta azt a slágert, amit Horváth néni a fia iránti szerelemből búgott mosás, vasalás idején. Egyikük udvarolt, a másik imádkozott vele, de mind a kettőnek álmodozó lett az arca közben, azért is szerettem, ha énekeltek az asszonyok. A férfiak csak akkor danoláztak, ha részegen jöttek haza és botladoztak az udvaron, de abban, hogy „Ne menj rózsám a tarlóra, gyöngye vagy még a sarlóra”, nem volt semmi érdekes. Engem csakis a városi slágereket éneklő nők ragadtak magukkal. És ha megkérdezte valaki, hogy nekem mi a nótám, mindig megmondtam neki, hogy a *Te vagy a fény az éjszakában*, mert az arról szól, hogy az, aki szerelmes, az bármit csinálhat, nem szabad megbüntetni.

Ezt Nagy Zsigmond is megkérdezte, amikor végre először szóba állt velem. Mindaddig úgy köszöntem neki, hogy „csókolom”, máskor meg: „csókolom, Zsiga bácsi”, ő meg csak odavetette, hogy „szervusz”, de közben rám se nézett, nem vett komolyan engem Nagy Zsigmond. Úgy hallottam, valami vitás ügybe keveredett a nagyapámmal még az én születésem előtti időkben, a második háború folyamán. Ők mind a ketten katonák voltak az azt megelőző, vagyis az első világháborúban, amit az én ravaszdi Sándor nagyapám ép bőrrel megúszott, Nagy Zsigmond viszont csonkult fél lábbal jött ki belőle, mivel ő nem volt annyira szerencsésen élmes. Talán azért nem állt szóba énvelem az a bajuszos férfi, csak egy szervuszt morgott az udvaron, aztán araszolt tovább sebesen a kapu felé mindig, a múltját lépésenként előre lendítve, a két kezével evezve a levegőben, mintha én nem is léteznék.

Mindig sietett. A teste fel és alá süllyedt, amikor a kapuboltozat alá bevágtatott, ki a városba, közben elhaladt az udvaron az ő hatalmas szűrkeszínű ládája mellett, amin ott volt a felirat: Nagy Zsigmond 74%-os hadirokkant. Talán egy összerakható bódé volt abban, de azt Nagy Zsigmond sosem használta, mert úgynevezett mozgóárusi engedélye volt neki, miszerint tökmagot, szotyolát árusíthatott utcabálokon, szabadtéri színelőadások és felvonulások alkalmával, meg csemege csokoládét jutalmul, mert 74%-os hadirokkant lett az első világháborúban.

Én pedig csak bámultam. Nem értettem, miért olyan ez a Zsiga bácsi, hogy a többi kedveskedő lakóval ellentétben szóba sem áll velem. Nem tudtam, hogy megrögzött szokások megtörésének idejébe születtem, és azoknak a maradványai között vagyok én gyerek. Mert mért van az, hogy bármelyik ajtón dörömbölök a tíz közül, örömmel nyitják ki nekem, mindenkirez bemehetek, csakis a negyedik lakásba a kapu felől jövet, a Nagy Zsigmondéba nem, mert az mindig csukva marad előttem, és az a 74%-os rám se néz, csak foghegyről épp hogy visszaköszön.

Aztán egyszer csak megtorpant a hátam mögött Nagy Zsigmond. Épp akkor Winkler néni nyitott ajtaja előtt álltam, míg bent a lakásban énekelt maga elé az ágyban üldögélő halálos beteg. Mindig ugyanazt a slábert, aminek én már pontosan ismertem a szövegét, Horváth néni tanított meg rá, úgy lett az én nótám. „Ha van bűn, te vagy benne a jó... Szívemben te vagy a vér, imádlak...” Gyöngé volt Winkler néni hangja, én meg az érthetetlen szavakat hangosan mondtam vele, akkor állt meg mögöttem Nagy Zsigmond. Felejthetetlen pillanat volt. Valamiképpen tudtam, hogy egyszer az enyém lesz az egyetlen irántam közömbös lakó, erre most, tessék, megszólít.

– Mit állsz itt? Mért nem mész játszani?

Rekedtes hangja volt az angol bajusz alól, és katonás felmordulással kezdett minden mondatot, mintha rámförmedne. És azt is tudta, hogy Gézának hívnak, mert a nevemet is hozzátette.

– Mért nem mész te játszani, Géza?

Mondtam neki, hogy én Winkler nénit akarom hallgatni, mert megmondták nekem, mindenki, akit kérdeztem, hogy Winkler néni mindjárt meg fog halni, mert lemondott róla az orvos, mert nekem mindent megmondanak, és Winkler néni azért énekel itt, mert így imádkozik.

Hallgattuk együtt a slábert Nagy Zsigmonddal, aztán – erre nagyon emlékszem – hitvitába bonyolódunk. Mert amikor Winkler néni odáig eljutott az ágyában ülve,

hogy „Ha van bűn, te vagy benne a jó”, én alulról felnéztem Nagy Zsigmondra, hogy na ugye, ezt Istennek mondja Winkler néni, hogy oda jusson el hozzá a lelke.

– Mije? – kérdezte hitetlenkedve ő.

– A lelke.

– Ezt nagymama mondta neked. Mi?

– Nem pont ő csak, hanem sokan. A lelke most még őbenne van, majd ha meghal, kiszáll a testéből.

– Tud repülni? Azt ne mondd nekem.

– Tud. Azért, mert a Winkler néni ember. Az állatoknak is van lelkük, de az nem tud. Bennük marad, hogyha meghaltak, és mikor mi megesszük őket, akkor a lelküket is megesszük. Vagy kidobjuk evés előtt, és akkor megrohad az állatoknak a lelke.

Ez szilárd nézetem volt akkoriban, ugyanis egyszer láttam, hogyan vágják fel a halat az asszonyok. Hosszában felnyitják a hasánál, belekotornak, hogy egy hólyagot kivegyenek belőle, és pont megint Maczákne Rózsika mondta nekem, hogy az a hólyag, az olyan, mint a lélek, de csak hasonlít az emberére, mert az emberi lélek az tud repülni bárhova, ha kijön az emberből, mikor meghalt. És ha imádkozva hal meg az ember, akkor a lelke Istenhez száll fel. De nem tudtam elmondani mindezt Nagy Zsigmondnak, talán az volt a baj, mert Winkler néni újrakezdte a dalt, és amikor az jött ki a száján az első versszak végénél, hogy *imádlak*, én felnéztem Nagy Zsigmondra, egy olyan pillantással, hogy *na, ugye*, mire ő durván rámreccsent.

– Egy lófaszt. Ne hallgass te a nőkre. Hogy hova lesz a lélek, az nem az imának a dolga. Mert imádkozhatunk mi, attól még nincs kegyelem. Nagymamádék a standban vannak, mi? Nem jössz velem?

– Jó, de hova mész?

– Ide. A Kerepesibe. A temetőbe, oda. Na, gyere, gyere, ne bámulj itt nekem.

És akkor vitt ki először magával Nagy Zsigmond engem a Kerepesi temetőbe. Szombati nap lehetett az, mert – emlékszem – a faluról árusítani feljött őstermelők között vágtunk át a Teleki téri piac végénél, és azoknak szombat volt az engedélyezett napjuk. Nehezen tartottam vele a lépést a vidékről jött szekerek közt. Nagy Zsigmond erőltetett menetet diktált, és nem csak a múltját, hanem a két karját is lendítette közben.

Ha elbámultam, ő is megállt, de akkor is szakadatlan magyarázott, ugyanis amikor elindultunk az éneklő Winkler nénitől, én valami olyasmit kérdezhettem, hogy te hova valósi vagy, Zsiga bácsi, erre kiderült, hogy ő eredetileg komáromi. És az hol van? Messze? Nahát erre meg az, hogy Komárom egy kikötőváros egy folyó mellett, a Dunánál, majd azt is, a Dunát is megmutatja ő nekem, mert Komáromot az köti össze Pesttel, ahol én is élek, ámde Komárom összeköttetésben áll az egész nagyvilággal, mondják azt is róla, hogy a népeknek a kohója Komárom. Majd elmagyarázta, mi az, hogy kohó, aztán a krákogó szájából csak úgy ömlöttek tovább a szavak Komáromra a Duna mellett, ami a nagyképzetű embereknek, a meséknek és a mendemonda tapasztalatoknak, a hős vővédőknek, a hajósoknak a gyűlhelye, és még a legutóbbi szabadságharcnak a végső bástyája is lett, és Klapka György volt ott a fővezér, hiszen „bevehetetlen” volt a komáromi vár, amit Klapka György büszkén adhatott át az ellenségnek végül, mert szép dolog volt az a megadás, méltó befejezése a legutóbbi szabadságharcnak, mivel Klapka György bán-

tatlanul vonulhatott el a vitézeivel, ami azt jelenti, hogy amnesztiával. Az amnesztia jelentését Nagy Zsigmondtól tanultam meg valahol a Kerepesi temető bejárata tájékán. Azt hiszem, tőle hallottam először ezt a furcsa szót, ami későbbi életem során oly sokszor bukkant fel különféle szövegek környezetben és színezetben, hol hősiesség méltó jutalmát jelezve, hol csak együgyű mázlit, a győztes fél kényszeredett engedményét, máskor meg elismerését vagy beismerését, esetleg néminemű szórakozottságát. Az amnesztia az, hogy nem büntetnek meg, ami rosszat csináltál, el van felejtve, mehatsz haza.

A komáromi vár pedig bevehetetlen volt, és Klapka György volt a fővezére. És amikor a szabadságharc már köröskörül mindenfelé le lett verve, egyedül Klapka György tartotta bent magát a honvédjeivel, és mikor kérték, hogy adja már fel az erődöt, ő azt mondta, jó, de aki szabadságharcos itt van velem, az nem kap büntetést, hanem csakis teljes amnesztiát. Ti felejtsetek el minket, akkor mi is elfelejtünk titeket. Akkor kivonulunk.

Aztán ahogy beléptünk a nagy sírkert, a „nemzeti kegyhely” kettétárt kapuján, és utunkat elkezdjük kettős fasorban a nyílegyenes betonon az alacsonyabb sírkövek között, még az is kiderült, hogy a Nagy Mesemondó nyughelye felé haladunk. Az látszik a távolban, az a köralakú márványemlék emelkedik ott, egy híres halotté, akit Nagy Zsigmond eleinte csak Mórícként említett, bár valójában Jókai Mórnak hívták, és ő is komáromi, következésképpen ő is Klapka Györgynek köszönheti az amnesztiáját. Mert amidőn Klapka az ellenség osztrákoktól amnesztiát kicsikarva a hadnépének és önmagának a bevehetetlen komáromi várból kivonult, egy olyan listát, vagyis névsort adott át az ellenségnek, amin Jókai Mór, a legnagyobb magyar író nem szerepelt, mivel éppen akkor ő, a Nagy Mesemondó másfelé bújdosott, de valamivel később a feleségének sikerült Mórícnak a nevét protekcióval beleírattania, és így Jókai, a Nagy Mesemondó a halálból szintén megmenekült, vagyis amnesztia alá esett ő is. És ekkor az asszony, Jókainé ügyességét elismerve a hadirokkant recsegősen felnevetett, én meg utánoztam őt, és szintén nevettem.

Aztán beléptünk a köralakú és magas díszkövek közé, Jókai Mórnak a nyughelyére. Megálltunk ott, ahol ő pihent márványok alatt. Nagy Zsigmond kihúzta magát katonai vigyázzállásba, én követtem a példát. Azután ő lehunyta a szemét, tisztelettel meghajtotta a fejét. Én is. Csönd állt be, madárcsicsergés, miközben hunyorogva lestem, hogy mi lesz a folytatás, hogyan is illik Jókai Mórnál viselkedni. Kisvártatva felnyitottuk szemeinket, rámosolyogtunk a házigazdára, mintegy mutatva, otthon vagyunk nála. Ő a mi baráti szövetségünk. Mi hárman együvé tartozunk, Jókai Mór, Nagy Zsigmond meg én.

– Hát szervusz, Móric – mondta akkor Nagy Zsigmond, és ebből is kiderült, ő itt gyakori vendég. Ha egymagában látogat ide, talán a lelkéből szólítja meg Mórícot, de most a kedvemért hangosan társalog velem.

– Szervusz, Móric – mondtam én is.

Majd Nagy Zsigmondra lestem, hogy ez részemről talán nem helyénvaló, de látam, csöppet se bánja, sőt, ennyi bizalmaskodás egy írónál megengedett. Ugyanis így folytatta Nagy Zsigmond:

– Most nem egyedül jöttem tehozzád. Magammal hoztam ezt a fiút. Ő még sose járt nálad. És most itten állunk mi ketten, ahol te békében nyugszol. Megérdemled,

Móric. És külön üdvözlét neked a komáromiaktól. Tudjad meg, szeret téged a haza, Móric.

– Szeretünk – mondtam én is. Bizonyos voltam, hogy megtehetem a közös hazánk nevében.

Álltunk még ott egy kicsit, a madarak csak csicseregtek, igen, az bizonyos, hogy nyár volt és tikkasztó hőség, amikor engem Nagy Zsigmond legelőször elvitt a Kerepesi temetőbe Jókai sírjához, és beszélt neki. Azt követőleg pedig fordult megmaradt lábának tengelyén egy széleset, és önmagát az emlékhely márvány oszlopainak köréből mintegy kiszakítva ismételten bicegő vágtaiba kezdett. Én meg utána.

Tetszett nekem, hogy láthatatlan személyek állnak szóba velünk. Mert igaz ugyan, hogy azután is, a többi nagy halottunk emlékhelyénél is csak mi szólunk őhozzájuk, de érezhetőleg már az első szóra felütötték a föld alatti fejüket, és oly helyeslően hallgatták az elismeréseket, mintha mindegyikük viszonzta volna legalább azzal az egyetlen szóval: „helyes”. Mi pedig mehettünk tovább, Nagy Zsigmond meg én azon bizonyos tudatban, hogy mi helyesen viselkedünk most ketten. Nem úgy, mint Maczákné Rózsika, aki szerint csak Istent szabad imádni.

És a legmagasabbik síremlék felé tartottunk ezután, ami égbeszökően az egész temető fölé tornyosulva annak távolból főként látható jelképe volt. Meg is mondta a vezetőm nekem: a szabadságharc mindenek feletti ügyintézőjéhez, magához Kossuth apánkhoz megyünk mostan. De akkor már nyugodtabb tempóban, mert Nagy Zsigmond hosszasan beszélve készített fel arra az újabb találkozásra engem. Talán akkor vagy tán máskor – mert aztán gyakorta kijártunk a Kerepesi temetőbe az évek során együtt – idézett emlékezetből mondatokat is Kossuthtól, hogy kedvelt hősének szónoki képességét éreztesse velem. És akkor megállva, a sírkövek rengetegétől övezve szét is tárta karját a hadirokkant, úgy kiabált, hogy számomra felejthetetlenek lettek azok a mondatok, melyeket Szegeden kiáltott egyik toborzóköriúja alkalmával Kossuth az alája gyűlt sokaságnak: „Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárvult hazámnak oszlopa! Midőn felszólítom önöket, mentsék meg a hazát, e pillanat irtóztató nagyszerűsége szorítva hat le kebelemre.”

Máig nem felejttem, hogyan magasodott fölém Nagy Zsigmond harsogva, és élveztük mind a ketten azt a régi lelkesedést, ami eltöltötte Szegednek népét hajdanában. Mert, mint megtudtam, Kossuth nem volt komáromi, sem pedig szegedi, hanem Kossuth „tót gyerek” volt, viszont annyira elmagyarosodott, hogy a nemzetnek élére tudott állni annak legmaradandóbb szabadságharcában, melyet levertek ugyan az oroszok, akiket segítségül hívtak maguknak az osztrákok, de még a külföldről jött katonai túlerő sem lett volna elegendő, ha nem üti fel a fejét az árulás. Ugyanaz az árulás, ami miatt Klapka Györgynek fel kellett adnia a bevehetetlen Komáromot.

Először csak így, mintegy melleleg hangzott el Nagy Zsigmond bajszos szájából a szó, hogy árulás. Hogy az győzte le a szabadságharcot, Kossuthot és Jókait és Klapka Györgyöt, az árulás, de valahogyan úgy mondta ki Nagy Zsigmond azt a szót, hogy nem felejtettem el a helyet, ahol meg kellett hallanom. Még a Kossuth-sírhely meglátogatása előtt történt, ahol véget ér a faszor.

Azután elzarándokoltunk magához Kossuthhoz. Vele nem is bizalmaskodott Nagy Zsigmond, mint tette azt az író Jókaiival, a földijével, aki bohém embernek

számított, mivel író volt. Kossuth Lajosnak a tiszteletünket fejeztük ki, örvendeztünk, hogy a szabadságharcot követő száműzetésből haló porában ide hozzánk, a Kerepesi temetőbe hazatért. Azután következett a szegedi beszédből megint az a néhány mondat, majd Nagy Zsigmond ezt a megfoghatatlan alakot váratlan testi közelségbe rántotta.

Még hozzá úgy, hogy órála, aki a hazát szabadságharcába vezette, egy szemléletes képet odaidézett elé. Hogy hogyan tépte fel egy sorsdöntő tanácskozás alkalmával Kossuth a mellén az inget, mutatva saját kiálló bordáit, amidőn a rosszakarói azzal vádolták meg, hogy ő elsikkasztotta a rábízott pénzt. „Figyeljék sóványságomat – mondta akkor. – Hát így néz ki az, aki a hazától elvesz és nem adja át neki mindenét?” Mutatta is Nagy Zsigmond a széjjelrántó mozdulatot nekem, és bár utánozta csupán, én élesen hallottam, hogyan reccsen a szövet és láttam is, hogyan rémlik fel alóla egy keshedt mell, a hazájáért nélkülöző Kossuth Lajosé.

Azután már tűnődő járással eltávolodtunk tőle, a Haza Apjától, ahogyan őt Nagy Zsigmond nevezte, a Kerepesi temető legmagasabb síremlékét.

– Kijövünk ide máskor is? – kérdeztem. – Ne menjünk még haza. Azt mondtad, hogy a Haza Bölcsét is megkeressük. Nem emlékszel? A Deák Ferkót. Azt mondtad. – Máskor.

Láttam, tépelődik. Megfogta a kezemet, mérlegelve megnézett magának, érdemes vagyok-e rá, csak azután döntött.

– Na gyere. Ezt még meg kell mutassam neked.

Majd előredőlt, és elszántan szaporázni kezdte a sántítását.

– Én véletlenül múltkoriban megtaláltam valakit, aki titokban van tartva itt. Megmutatom neked.

Én pedig a megtiszteltetéstől némán igyekeztem tartani vele a lépést.

Ugyanis akkor már tudtam, hogy milyen az a hirtelen változás, amit akkor öltetek magukra a felnőttek, amikor titkolózni kezdenek. A tekintetük elborul, kicserélődik az arcuk, és a testtartásuk úgy lesz zárkózott, hogy kihúzzák magukat. Egyes felnőttek még félre is néznek olyankor, ha titok van, a hangjuk meg dünynyögő lesz. Némelyek azt mondják, „ez nem gyerekek való”, majd kiderül róluk, hogy bizonyos dolgokban nem csak gyerekek elől zárkóznak el, hanem bűjőcskát játszanak az összes többi felnőttel is. Mindenkinek volt valami rejtegetnivalója körülöttem. És még nekem is volt egy titkom. A föld alá elásott ólomkatonám, az én önmagamnak tett hallgatási fogadalmam, nem csoda hát, hogy hálás lettem Nagy Zsigmondnak a Kerepesi temetőben, amikor úgy döntött, elvisz az ő titkos halottjához engem. Szót se szóltam, pedig izgalomban lelkesedve kiabálni szerettem volna, hogy engem egy felnőtt férfi most a titkába beavat. Köntörfalazás helyett kézenfogva – mert a kezét nyújtotta, úgy rángatott – mostan elvezet egy titokban tartott valakihez, akiről csak ő, Nagy Zsigmond tud egyedül. Megmutatja nekem azt az eltemetett rejtélyt, és attól fogva az a kettőnk titka lesz. Biztosítani szerettem volna, hogy sosem fogom elárulni a mi páros szövetségünket, de inkább megnémultam, ahogyan a felnőttek szoktak, amikor egyszercsak rejtőzködni kezdenek. Úgy tartottunk az én beavatási helyem irányába.

Hátunk mögött hagytuk a haza nagyjainak óriás emlékhelyeit, majd bizonyos családi sírboltokat is. És amikor a nagy útvesztő egyik oldalsó részéhez érteztünk,

egy kisdud oszlopocsarnokhoz jutottunk. Tetőfedte néhány lépcsőfok vezetett fel az egymás mellett sorakozó, szolid jómódban elhalálozottak sírköveihez. Vezetőm felvitt oda, majd egy darabig az oszlopok mentén tartottunk a nyitott csarnok vége felé.

Azt pedig ott egy hirtelen fal zárta le. És a fal túlsó oldalán, a többiektől elkülönülve egyszerű és társtalan, egy elfekvő embernél nem sokkal hosszabb sír domborodott szolid fejfával, amire az volt ráírva, hogy Görgey Artúr.

Ott álltunk meg, azt kezdtük nézni, vártam, hogy mi lesz. Vártam, hogyan kell itt Nagy Zsigmond nyomán viselkedni, hogy mi lesz a véleményünk itt, ennél a titkos sírnál.

– Na ez ő – törte meg vezetőm a csöndet.

– Ki ez? – kérdeztem.

– Ő az áruló.

– Ómiatta esett el Komárom?

– Az egész szabadságharc, cakkpakk, úgy, ahogy volt. Miatta kellett Kossuthnak Itáliába elmenekülnie, Klapka Györgynek letenni a fegyvert, Görgey, ő volt az áruló.

Csak nézte közben a sírt, aztán megszólította Görgey Artúrt.

– Hát itt vagy. Véletlen találtalak meg, annyira elbűjtál. Nézegetem múltkor itt a neveket, feltűnik nekem, hogy mi ez itt eldugva hátul. Akkor láttam, hogy te vagy az. Nézem, csak nézem, és akkor azt kellett mondanom, de hangosan: hát szóval itt vagy. Most megvagy.

Aztán meg hozzám beszélt.

– Tudd meg, te gyerek, hogy mindig van egy áruló. És lesz is. Azért bukunk mi el mindig. De nem számít. Csak az számít, hogy mi ne legyünk árulók soha. Csak hívek a szülőhazához, máskülönben árulók leszünk.

Azután már szerettem bekopogtatni a negyedik ajtón a kapu felől jövet. Nagy néni, Nagy Zsigmond felesége a hatalmas kredencük oldalánál ült majdnem mindig, amikor benyitottam. Gömbölyű volt mindene, a vidám szeme is, de csak ritkán szólt bele a férfibeszélgetésekbe. Ha ételt kanalazott magába a lábasból, ami a kredenc peremén volt, és én jó étvágyat kívántam, úgy köszönte meg, „kiszedjük szépen”. És többek között ebből a szóviccből is tudni lehetett, hogy ő is Komáromból, az élénk vidámság kikötővárosából származott hozzánk, a Teleki térre, a piac mellé, továbbá szintén a Nagy Mesemondón nevelkedett.

A kredenc után a konyha asztala következett, aztán egy ágy, vele szemben a komód. Az ágyon Anika volt látható. Csak ült ott, senki sem törődött vele, mert néma volt azóta, hogy egyszer nagyon megfázott a feje, amikor hideg télen kiabálták, hogy jönnek az oroszok, és Anika épp akkor mosta a haját, úgy futott el a lavórtól elbűjni valahová a fagyban, nehogy megerősokolják. Azóta úgy ért minden beszédet, hogy ő csak egytagú szavakat mond, közben a kezével jelez, de attól még ő is vidám, miként a nővére, Nagy néni, és ugyanúgy nem meri zavarni a férfiakat, ezért csak nyög egyet, ha neki is köszönök, aztán rajongva nézi, hogy Zsiga bácsival mit csinálunk mi ketten, évődünk, okoskodunk, hát még ha bokszolni is szoktunk férfimódra, úgy, hogy Zsiga bácsi a merev lábát az ágyon tartva ül, én meg oda-vissza ugrálva ököllel támadom a háritásait.

Főleg télidőben első osztályú érzés négyesben a konyhájukban együtt lenni. A komód fiókjai telve a *Tolnai Világlapja* nevű régesrégii képes újsággal, azokat nézegetjük, olvassuk mi, két férfi, a sparheltben pattog a tűz, és ha én megszomjazok, csak odamegyek, és megszopom a bejárati ajtó mellett a csapot. És a *Tolnai Világlapjában* fényképek vannak katonai díszszemlékről, hölgyekről, cilinderes méltóságokról, diplomatákról, fürdőruhás amerikai színészekről, autómobilokról, egy olyan világból, amit megszüntetett a második háború.

És tárcanovellák vannak a hátulso lapokon, amiknek az írói, mint kis kerek fényképek, mutatják az arcukat az írásaik címe mellett, és én egyszer csak már tudom összeolvasni a címek betűit, röviddel később az alattuk húzódó szavakat, sőt sorokat, és most, hogy visszagondolok erre, most már bizonyos, hogy engem Nagy Zsigmond tanított meg olvasni, ki más. Talán Karolinka is belesegített, talán nem, de tény, hogy valamelyik napon megszűntek a felnőttek felolvasásai, és én hirtelen már nem ültem a lakók ölében, nézegetve, követve az elem tartott könyvek szavait, mialatt a fejem felett akadozva olvasták fel nekem azokat.

Olyan egyszerűen és feltűnés nélkül kezdtem el olvasni én, hogy senki, még magam sem tudnám megmondani, mikor kezdődött. Csak a hely biztos. Nagy Zsigmond konyhájában kaptam azon magamat, hogy akadálytalanul végigmentem egy történeten, ami arról szólt, hogy valaki Napóleon, és lovon ül egy domb tetején, onnan néz le az ütközetre, amit egy kis kopasz ember leállít, majd felmászik a dombra, és közli Napóleonnal, hogy meg kell ismételni a filmfelvételt, mivel ő, Napóleon a csuklóján felejtette a karóráját, erre Napóleon, aki császárnak képzei magát, pedig csak egy megbolondult színész, rákiált a kopaszra, hogy ne zavarja a csatát, mire megkötözik, és elviszik a bolondok házába.

Én talán felnéztem a *Tolnai Világlapjából*, és azt mondtam Nagy Zsigmondnak, hogy Zsiga bácsi, én már tudok olvasni, ő meg talán azt mondta, hogy hát persze, már régóta tudsz. Mindenesetre ez volt az első írás, amire emlékszem, hogy végig tudtam olvasni. Egy tárcanovella.

És így tudtam meg, mi az, hogy Napóleon, hogy filmszínész, hogy forgatás, hogy megörülni, hogy az a savanyú arcú író Márai Sándor. Mert ott volt az írónak a képe a tárcanovella címe mellett, amit azóta elfelejtettem, csak az író nevét meg a csodálkozásomat nem. Meg arra emlékszem, hogy azok a képes hetilapok majdnem mind az 1936-os évben jelentek meg, az a szám volt rájuk nyomtatva.

És ekkor következett az időszámítás. Az talán még az olvasásnál is egyszerűbben lett az enyém. Mert ha Nagy Zsigmond és a nagyapám az első világháborúban voltak katonák, és néhány évtizeddel később következett a második világháború, ami után egy évvel születtem meg én, akkor a *Tolnai Világlapja* 1936-os fényképei a két nagy háború között készültek. És az azokon látható diplomaták, amerikai filmszínészek és épületek még nem tudták, hogy lesz egy második háború, amiről viszont én már tudok, mert egy évvel utána láttam meg ezt a világot. Itt élek a velem élő felnőttekkel ebben a korszakban benne, és együtt nem tudjuk, hogy mi lesz. Ahogyan a temetői halottaknak sincsen sejtelve sem rólunk, hogy mi hogyan élünk. Mert ők másokkal éltek együtt, akik már a föld alatt vannak mind.

Az előzményeket jól lehetett felosztani. Máshol volt a titok, amiről hallgatott az összes ember, akit csak ismertem gyerekkoromban.

Hetente legalább egyszer kimentünk Nagy Zsigmonddal a Kerepesi temetőbe a láthatatlan, föld alá rejtett halottakhoz, akár szél fújt vagy hó esett. Még meghasadt gödrökbe is lekukucskáltunk. Aztán álmomban is visszajárt az az egyik gazos mélység, ahova lepillantva két csontkoponyát láttunk heverni. Egyikük a fogsorára támaszkodva vicsorgott a semmire, a másik koponya meg halántékra dőlve mutatta, hogy alulról üreges. Hogy van lent egy fekete luk neki, annak a félredőlt koponyának.

– Na, ezek így itt kettesben maradtak – ezt mondta rájuk Nagy Zsigmond. – Így, elhanyagolva is, ez egy házaspár. Mikor már csak hamutartónak lennének jók, akkor is együtt vannak.

Persze megkérdeztem őt, hogy hogyan lennének jók ezek hamutartónak, mire elmondta, hogy ő már vendégeskedett olyan fura hajlamú embernél, aki egy csontkoponyába hamuzott bele a szivarjáról, mert olyannyira gazdag volt, hogy le tudta fizetni a sírásókat, hozzák el neki a temetőből az egyik ellenséges ismerősének a koponyáját, akit ő túlélte. A sírásók meg jó pénzért éjszaka kiásták és odaadták neki, ő meg azt élvezte szivarozva, hogy életben van, a másik, aki valami rosszakarója volt neki, az már nem él. Csak egy használati tárgy az ő asztalán.

– Akkor melyikük az áruló? – kérdeztem, mert nekem a fejemből nem ment ki a Kossuth Lajos ellentéte a Görgeyvel. És valószínűleg azért nem emlékszem a válaszra, mert kivételesen Nagy Zsigmond is bizonytalan volt. Érthetetlenül hosszasan magyarázott, hogy ilyen esetben melyik az áruló. A halott vagy az ő túlélője.

Viszont évtizedek múltán, amidőn már Nagy Zsigmond is régi halottá változott, hirtelen felvilágosító erővel szólított meg a túlsó világból, és én azt mondtam Nagy Zsigmond nyomán három tanácstalan embernek: „Miért nem kérdeztek meg engem?”

Ugyanis társalgás közben felmerült a kérdés, hogy miért ásták fel egy újabb nevezetes sírját annak a Kerepesi temetőnek, s ha már éjszaka titokban felásták, miért csak a koponyát vitték el belőle.

Ezt megírták a korabeli újságok, valamennyien tudtunk erről a szenzációról.

Egy Kádár János nevű politikusról volt szó már felnőtt koromban. Akkoriban terjedt el a hír, hogy ismeretlen fosztogatók éjjel a Kerepesi temetőben titokban felnyitották ennek a Kádárnak a sírját, de csak a koponyáját vitték el belőle. Miért csak a koponyát? – töprengett az én három vendégem a lakásomban, ahol én akkoriban laktam, és nekem akkor felrémlt Nagy Zsigmond túlvilági alakja meg a nyitott sír a két koponyával, ahol én gyerekként bámuldoztam. És akkor mondtam a három férfinak:

– Miért nem kérdeztek meg engem?

– Na jó. Akkor megkérdezzük. Tessék – mondták. – Halljuk a véleményed.

– Hogy miért csak a fejét vitték el Kádár Jánosnak? – kezdtem én idézni egy 74%-os első világháborús hadirokkantat. – Miként tudjuk, a Kerepesi temető, a történelmi gyűlhely lappangó titkok elföldelésére szolgál. Vegyük csak Nagy Imrét, akit ez a Kádár János végeztetett ki orosz utasításra, és Nagy Imrét az ő akasztása után egy oldalsó parcellában fejjel lefelé, éjjel dugták be egy lukba, úgy szórtak rá jeltelen földet keleti, nyilván tatároktól eltanult szokás szerint, vagyis orosz módra, nehogy az ő, Nagy Imre lázadó szelleme visszatérjen. Ez a sztyeppei része a dolognak, ami így Magyarországra, a Kerepesi temetőbe is megérkezett. Nagy

Imrét tehát orosz kultusz kaparta el. Nyilván éjjel, titokban, orosz tábornoki parancsra.

– Na jó – türelmetlenkedtek. – De Kádárnak miért csak a feje kellett? Az mi teszerinted? Mire való annak, aki elvitte? Hova tette? Ki volt az? Minek neki?

– Ez itt már megint a megszokott, ki itt az áruló kérdése – folytattam a rám hagyományozott komáromi verziót.

És magam előtt láttam Nagy Zsigmondot, az én legelső történelmi oktatómat, aki szivart és hamutartót idézett oda nekem annál a régi megbomlott sírnál.

Valójában ez a tanácstalan megbeszélés a Veres Pálné utcában történt, egy harmadik emeleti lakásban. Ülőpadon ültünk az egyik vendéggel ketten, mert úgy fértünk el, a másik kettő meg székekről könyökölt a bizományi áruházból vásárolt rusztikus asztalra.

Ablaktalan zuga volt az a lakásnak, a napos délelőtti óra ellenére lámpa égett a fejünk fölött, úgy hajoltunk össze mi négyen felnőttek. Fojtott hangon beszélünk, mint akiknek titkolnivalója van, és hátsó gondolatai, pedig vastagok voltak a falak, és zárva volt a bejárati ajtó, de hátha beszereltek lehallgatást valahová, netán a telefonkészülékbe, meg aztán tartottunk egymás elrejtett különvéleményétől is, mivel más- és másféle családokból származtunk, jóllehet mind a négyen hangoztattuk, hogy mi már szuverének vagyunk, de hátha. Hátha nem is vagyunk mi tékozló fiúk, és megörököltük azokat a Kerepesi temetőbeli sírokat, tatár lukakat és gázos gödröket a csontkoponyákkal.

Az igazat megvallva szükségtelen volt mi négyünknek fojtott szavakkal hajolni össze, mivel az oroszok évekkal azelőtt kivonultak hosszú katonavonatokon Magyarországról.

– Hamutartónak is lehet használni – mondtam én. – Abban az esetben, ha én egy gazdag magyar 56-os emigráns volnék Dél-Amerikában, még inkább Kanadában, vagy tegyük fel Ausztráliában, és onnan megbízást adnék, hogy béreljenek fel egymillió dollárért sírásókat, teremtsék elő Kádár fejét nekem, mert kell az az íróasztalomra. Mert szerintem Kádár az árulója a forradalomnak, akibe bele akarok én hamuzni. Értitek? Mást nem tudok elképzelni. Csakis a pénz lehet az az erő. Meg a Kerepesi temető sírásóinak a szakértelme. Én azoknál kezdeném el a nyomozást. Dehát senki sem akarja ezt kinyomozni.

Azzal elhallgattam, ugyanis elegendő lett magamból. Már ismertem azt a számomra is tűrhetetlen hangnemet, ami olyankor bukott ki belőlem, amikor okoskodni kezdtem. Ha megered a nyelvem, menetrendszerűen eljön a szégyen, és jobb, ha elnémulok. Egyébként is. Fontoskodjanak mások. Az én helyem ott van, beszorulva két gondolat közé.

És onnantól az képezte vita tárgyát – emlékszem –, hogy indult-e rendőri nyomozás egyáltalán az eltűnt fej ügyében. És abban érdekes módon meg tudtunk állapodni, hogy nem. Mert világnézet, pártállás és történelmi szemlélet dacára senki sem merészelte volna vállalni a felelősséget, hogy ő derítette ki, mi történt Kádár fejével, ahogyan azt sem lenne jó tudni, miért kellett fejjel lefelé fordítva dugni bele a földbe azt a másikat, Nagy Imrét, akinek épp akkor szobra lett, amit már senki sem akar ledönteni. Vagy mégis? Ezen lanyhult el a vita nálam ott, a Veres Pálné utcában, de mindvégig fojtott hangon, inkább a bizonytalanság, mint a megszokott óvatosság jeleként.